Vjacseszlav Kolomijec
„Messziről jövünk és messzire tartunk” – Az Olasz Kommunista Párt megalakításának 90. évfordulójára

„Mire jutott a maguk pártja?” Ezt a kérdést, különböző szövegezésben nem egyszer tették föl újságírók Palmiro Togliattinak, az Olasz Kommunista Párt (OKP, Partito Comunista Italiano – PCI) egyik alapítójának és legismertebb vezetői egyikének. Togliatti pedig, aki mindig megőrizte a méltóságát, egy alkalommal így válaszolt erre: „Elérte azt, hogy az olasz paraszt földesura előtt állva már nem gyűrögeti a levett sapkáját.” Vagyis, eszerint az allegórikus megfogalmazás szerint, nem valami sokat. Igazából egyáltalán nem keveset, ha figyelembe vesszük, mekkora volt a szociális elesettség mértéke az Appenninek földjén; milyen rettenetesek a szociális elnyomásnak, a leigázásnak és a kizsákmányolásnak azok a formái, amelyek Olaszország parádés-bukolikus megjelenítése mögött rejlettek.

A Togliattinak egykor nekiszegezett kérdést érdemes újra föltenni most, amikor éppen 90 év telt el azóta, hogy Livorno városában megalakult az OKP. Megéri a fáradságot, mert ezúttal megpróbálhatunk úgy válaszolni rá, ahogyan azt most már lehetővé teszi a jelentős időbeli távolság ettől az eseménytől, amelyet sokan már-már átadnának a feledésnek. Ráadásul ezt a dátumot nemcsak elfelejtették, de nem is illik emlegetni. Hiszen a történelem iróniájaként vagy gúnyolódó kedvéből éppen húsz éve annak, hogy ilyenkor januárban – szó szerint néhány nappal azelőtt, hogy betöltötte volna hetvenedik évét – az OKP megszűnt létezni. Ennek a végső aktusnak a körülményei jól ismertek. Előzménye a szovjet peresztrojka; a berlini fal leomlása; a Kelet-Európa országaiban lezajlott „bársonyos forradalmak”, majd – alig másfél évvel később – a Szovjetunió széthullása. Röviden szólva tehát az OKP történelmi útja drámai körülmények között, örömtelenül zárult le. Ami viszont most, az évforduló alkalmával indokolttá teszi egy másik kérdés fölvetését: vajon igaza volt-e annak a kommunista kisebbségnek, amely 1921 januárjában a szakítás mellett döntött, és belefogott az új párt létrehozásának nehéz munkájába.

A nemleges válaszokban sohasem volt hiány, annál inkább, mert még nincs messze az idő, amikor ezt támasztotta alá „a történelemben mutatkozó fehér foltok eltávolításának” nyomós, jó hangzású és még le nem járatott ürügye. Ezekben az érvekben természetesen jelen volt több-kevesebb igazság. Valóban, a livornói szakítást akkor kezdeményezték és erőszakolták ki, amikor leginkább volt szükség az összes baloldali erők egységére az előre törő fasizmussal szemben. Továbbá a Kommunista Internacionálé részvételével és közvetlen nyomása alatt ment végbe, amelynek a vezéreit akkor áthatotta a világforradalom utópikus eszméje, miközben Olaszországnak az egyik fő próbacsatatér szerepét szánták. Ráadásul a közeli proletárforradalomnak az Appennini félszigeten e szerint az elképzelés szerint, ahogy az olasz szólás mondja, „a

holnap és a holnapután között" kellett volna végbemennie, ami, mint ismeretes, nem következett be; ehelyett két évtizedre berendezkedett a fasiszta rendszer.

A meggyőző „igen" választ, amely az adott kérdésben minden kétséget legyőzhet, ugyancsak Togliattinál találjuk, az olasz történelemre vonatkozó, jóval később, az 1960-as években írt följegyzéseiben. Ezekben a kommunista vezető az olasz államiságnak arról a válságáról ír, amelybe az első világháború sodorta. Ez Togliatti szerint nem csupán az uralkodó osztályoknak, a liberális „hatalmi párt" politikai rendszerének, hanem, ami különösen fontos, az ellenzéknek a válsága is volt, a politikai harcban való részvételének megszokott módját érintette. Ebből az utóbbi megállapításból vezette le Togliatti a kommunista párt létrehozásának történelmi szükségességét.

A szocialista párt, az OKP elődje, a viszonylag békés körülmények között vívott parlamenti harcban szerzett tapasztalataival a múlt pártjának bizonyult; nagy befolyása dacára erőtlen volt ahhoz, hogy eredményesen szálljon szembe a fasizmussal. Az antifasiszta politikai stratégia megvalósításához más szervezeti típusra volt szükség, amely emellett olyan hatalmas külső támogatóra is támaszkodhat, mint a Komintern, amely szó szerint romjaiból támasztotta föl a nemzetközi proletár szolidaritás eszméjét.

A szocialista hagyománnyal való szakítás valójában nem volt teljes. Az Olasz Szocialista Párt (Partito Socialista Italiano – PSI) legjobb örökségeként a kommunisták átvették tőle a szociális konfliktusok kezelésének óriási értékű tapasztalatát. Ezeket a konfliktusokat Olaszországban mindig hevességük és előrejelezhetetlenségük jellemezte, robbanásszerű, irracionális mozzanatok elegyedtek beléjük; gyakran fenyegettek totális polgárháborúval, amely mindent és mindenkit elpusztít. Az a képesség, hogy az éles konfliktusokat, amelyekkel az olasz politikai élet mindig terhes volt, racionális mederbe tereljék, a politikának ez a művészete mindig jellemezte az OKP-t, és ezt részben elődjétől örökölte, részben saját tapasztalata alapján izzadta ki. Ez a ritka képesség, amely abból állt, hogy az ellenfeleknek tett engedményekkel kompromisszumra jussanak a megegyezésre látszólag alkalmatlan helyzetekben, sokszor csillogtatta erényeit a párt történelmi pályáján. Ilyen volt az a pillanat, amikor az antifasiszta ellenállási harc menetében (1944) el tudták napolni a monarchikus államforma megtartásának vagy eltörlésének a kérdését; vagy évtizedekkel később, amikor a '70-es években előálltak a „történelmi kompromisszum" eszméjével, amely mögött az az elgondolás volt, hogy meghaladják a „kommunizmus–antikommunizmus" hibás dichotómiáját, amely a Kereszténydemokrata Párthoz, az OKP fő ellenfeléhez fűződő viszonyban a hidegháború éveiben létrejött.

Ám az OKP egész második világháború utáni történetének legnagyobb teljesítménye az az egyedi képessége volt, hogy a politikában kettős minőségében volt jelen: mint az ellenzék pártja és mint kormánypárt. Formális szempontból persze az OKP ellenzéki párt volt. Eredeténél és a nemzetközi kommunista mozgalomhoz való tartozásánál fogva kategórikusan elállták az útját abba a szentélybe, ahol a döntések „nyomógombjai" voltak, vagyis a reális hatalom csúcsaira nem kerülhetett. Olaszország esetében, amely a Nyugathoz tartozott, a kormányok nemzetközi kötelezettségei miatt a hatalomban való kommunista részvétel nyilvánvaló utópia volt. Az OKP íly módon, örökös, végtelen ellenzéki létre volt kárhoztatva. Ám becsületére legyen mondva, ezt a

szerepét a legkomolyabban vette. Elkezdte kiépíteni hadállásait a neki kimért ellenzéki térben, lépésről lépésre növelve választói befolyását, s létrehozva azt a hatalmas infrastruktúrát, amely biztosította jelenlétét a társadalom legkülönbözőbb szféráiban, mind országos, mind regionális szinten. Így hát az a messziről banálisnak látszó megállapítás, amely a nemzetközi kérdésekkel foglalkozó szovjet sajtóban és egyéb médiumokban járta, hogy t. i. Olaszországban az OKP részvétele nélkül egyetlen lényeges probléma sem oldható meg, egyáltalán nem a sajtónyelv üres frázisa volt.

Togliattinak azt az említett formuláját, amely szerint a párt „messziről jön és messzire tart", vésték be abba az érembe, amelyet a párt fél évszázados jubileuma alkalmából, 1971-ben bocsátottak ki. Ma ez a megállapítás – második felét tekintve – némileg túlzottnak tűnhet. Valóban, amikor Togliatti pártjának hosszú jövőt jósolt, talán nem volt pontos, bár különbözőképpen lehet értelmezni. Meglehet, hetven év történelmi mércével mérve szerénynek látszik, de ha figyelembe vesszük, hogy a pártot történelmi pályáján mennyi fényes és drámai esemény kísérte, mégis figyelemre méltó. Gondoljunk arra is, hogy a 20. század alkonya korántsem csupán egyetlen párt, hanem az egész politikai pártrendszer végét jelentette. A kommunista párt évtizedes ellenfelei, a szocialisták, a kereszténydemokraták és szövetségeseik ugyancsak befejezték pályafutásukat, ha úgy tetszik, jóval dicstelenebbül, korrupciós botrányokba süllyedve. Olaszországnak meg kellett reformálnia államiságát, amihez a pártpolitikai szerkezet új konfigurációja kellett.

Végeredményben a kommunista párt örökösei elértek valami korábban elképzelhetetlent: a gyakorlatban létrejött a jobboldal és a baloldal váltakozása a kormányrúdnál. A kétpártrendszer Olaszországban is fölvette klasszikus formáját, a kommunista párt talaján kibontakozó erők elérték régi álmuk teljesülését, bejutottak a hatalomnak a nyomógombokat rejtő szentélyébe. Ám még ezeknek a sikereknek a hátterén is egyre inkább észrevehető, hogy képletesen szólva, a mai baloldaliak versenyképessége nem mérhető össze azzal a potenciállal, amelyet valaha a kommunista párt birtokolt politikai ellenfeleivel szemben.

A jobboldal hegemóniája persze nem húzta ki a talajt az Olaszországra jellemző szociális elégedetlenség és konfliktusok alól. A tiltakozó mozgalmak, amelyek az elmúlt év őszén-telén a legkülönbözőbb társadalmi rétegek képviselőit mozgósították, feltárták, milyen nagy a hiány a szociális feszültség kezelésének olyan technikái ügyében, amelyeket valaha olyan találékonyan alkalmazott a kommunista párt. Úgy hogy ma, húsz évvel azután, hogy az OKP befejezte működését, úgy emlékeznek történelmi útjára, az általa megnyitott lehetőségekre – amelyek ugyan hol valóra váltak, hol nem –, mint Olaszország legújabb kori történetének „aranykorára", s ebből az emlékezésből némi nosztalgia sem hiányzik.